

O'QUVCHINING DARS DAN TASHQARI FAOLIYATINI TASHKIL ETISH

Savriddinova Sarvinoz Nurali qizi

Mirzo Ulug`bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti
Xorijiy Filologiya fakulteti Filologiya va tillarni o'qitish 4-kurs talabasi.

Ilmiy rahbar: **Raximova Gulfiya Rustamovna**

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida sinfdan tashqari ishlar jarayonida o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish va PIRLS xalqaro tadqiqotlariga tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlari, usullari haqida so'z yuritilgan. Shuningdek, ushbu mashg'ulotlar uchun materiallar tanlash va ularni tahlil qilishda PIRLS me'zonlari asosidagi topshiriqlar tizimini ishlab chiqishga oid tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: o'qish savodxonligi, PIRLS, xalqaro tadqiqotlar me'zoni, sinfdan tashqari ishlar, mustaqil ishlar, o'quvchi, badiiy matn, ilmiy-ommabop matn, darsdan tashqari qilishi mumkin bo'lgan mashg'ulotlar

Kirish

⁸⁰Bugungi kunda mamlakatimiz ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim va dolzarb masalalardan biri O'zbekiston ta'lim tizimini xalqaro standartlarga javob beradigan va jahonning yetakchi mamlakatlari ta'lim tizimi bilan raqobatlashadigan darajaga yetqazishdan iborat. Shu maqsadda O'zbekiston ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish, xalqaro me'zon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, kamchiliklarni bartaraf etishni ko'zlab tegishli yo'nalishlardagi xalqaro tashkilotlar, ilmiy tadqiqot muassasalari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yimoqda. Bunga Ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash Xalqaro assotsiatsiyasi-(IEA-International Association for the Evaluation of Educational Achievement) nufuzli tashkiloti bilan hamkorlikni misol qilish mumkin. Bu hamkorlik natijasida xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik ko'rish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil dekabrda 997-son "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil qilish chora- tadbirlari to'g'risida " gi qarori bilan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil qilindi. Ushbu milliy markaz respublikamizdagi barcha umumta'lim maktablariga xalqaro PISA, PIRLS, TIMSS, TALIS kabi xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik ko'rishda amaliy ko'mak berib kelmoqda.

Bizga ma'lum bugungi zamonaviy dunyo amaliyoti hamda xalqaro tadqiqotlarning baholash me'zoni ham o'quvchilarning matnni tushunish va uni anglash darajasini aniqlashga qaratilgan. Ko'p mamlakatlarda muntazam o'tkaziladigan o'qish ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha topshiriqlar o'qish savodxonligi me'zoniga asoslanadi. Shunday ekan, ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish savodxonligini, matnni tushunish darajasini oshirishda nafaqat dars jarayonining, balki sinfdan va darsdan tashqari ishlarning ham o'rni beqiyos.

⁸⁰ ChatGPT & Midjourney/New bot//join us: @hiaimediaen.

⁸¹ O'quvchilarning o'qish savodxonligini, matnni tushunish darajasini oshirish muammosi bugungi kunda ko'plab olimlar, ilmiy tadqiqotchilarni qiziqtirgan masalalardan hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish faolligini oshirish muammosi bilan ko'plab olimlar G.S.Kovaleva, E.A.Krasnovskiy, P.P.Blonskiy, D.B.Elkonin, N.A.Mechinskaya, L.Slavina, T.G.Egorov, G.N.Kudina kabilar shug'ullanishgan. Respublikamizda esa boshlang'ich sinf o'quvchilarini fransuz tili darslarida mustaqil fikrlashga o'rgatish masalalari A.Y.Bobomurodova, R.Ibragimov, Sh.U.Nurullayeva, A.Q.Nisanboyeva, M.Z.Hamdanova, boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirish metodikasi U.A.Masharipova kabilarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan. Shuningdek, fransuz tili darsida sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etish masalalari bilan N.Azizxo'jayeva, M.Inomova, O.Musurmonova, V.Mahkamov, S.Ochil, I.Saidahmedov, N.Ortiqov, A.R.Xodjaboyev va boshqalar shug'ullangan.

⁸² Bugungi kunda PIRLS ta'rifiga ko'ra, "O'qish savodxonligi-jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma tilning shakllarini idrok etish va amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir" G.S.Kovaleva, E.A.Krasnovskiy o'z tadqiqotlarida o'qish savodxonligini odamlarning yozma matnlarni anglash va ularda aks ettirish, mazmunidan o'z maqsadlariga erishish, bilim va imkoniyatlarini rivojlantirish, jamiyatda faol ishtirok etish uchun foydalanish qobiliyatini tushunishni taklif etadi. O'qish savodxonligini takomillashtirish yo'nalishlari sifatida G.S.Kovaleva quyidagilarni aytadi:

- Axborot matnlarini o'qishga e'tiborini kuchaytirish, aniq shaklda bayon etilgan ma'lumotlar asosida oddiy xulosalar chiqarish qobiliyatini shakllantirish;

- Gender xilma-xillikni kamaytirish;

- Kompyuter bilan ishlashning novigatsion ko'nikmalarini rivojlantirish (masalan, klaviaturada yozish). PIRLS tadqiqotlarida o'quvchilarning matnlarnimo'qish laridagi ikkita o'qish ko'nikmalari -badiiy tajriba orttirish hamda ma'lumot olish va ulardan foydalanish uchun o'qish ko'nikmalarini o'rganadi. O'qish savodxonligini rivojlantirishda nafaqat dars mashg'ulotlari, balki darsdan va sinfdan tashqari mashg'ulotlarning ham o'z o'rnini borligini ta'kidlash lozim. Sinfdan tashqari ishlarda o'quvchilar mustaqil faoliyat olib boradilar. O'qituvchi bunday mashg'ulotlarda darslikda berilgan materialdan foydalanmaydi, aksincha o'quvchilarning yoshi, qiziqishi, dunyoqarashi va bilim darajasi, shuningdek, mashg'ulot rejasiga mos tarzda o'rganiladigan asarlarni erkin tanlashi mumkin bo'ladi. Bunda 1-2-sinf o'quvchilari uchun kichik hajmdagi ertaklar, hikoyalar, she'riy asarlardan ko'proq foydalanilsa, 3-4-sinflarda kattaroq hajmli matnlar tanlanadi va albatta faqatgina badiiy matn emas, ilmiy-ommabop matnlardan ham unumli foydalanish maqsadga muvofiq. Ilmiy-ommabop asarlarni tanlashda matn mavzusi o'quvchilar hayotida uchraydigan, ular uchun tanish va qiziqarli bo'lishini hisobga olish lozim. ⁸³Tanlangan matnlar o'quvchilar bilan birga o'qib o'rganilgach, ularni tahlil qilish uchun PIRLS talablariga mos topshiriqlar o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga berilishi maqsadga muvofiq. Bunday topshiriqlarni tuzishda quyidagi PIRLS talablarini hisobga olish kerak:

1. Matndan aniq ko'rinishdagi ma'lumotlarni topa olish.

2. Xulosalarni shakllantirish.

---

⁸¹ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. 2018-yil 12-dekabr.

⁸² Shodiyeva M.J. "Xalqaro tajribalar asosida o'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirish imkoniyatlari". Fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. Jild:02, Nashr:02. Yanvar 2021.

⁸³ Kuznetsova M.I. "PIRLS 2021 solishtirma tadqiqotlar doirasida o'qish savodxonligini shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari". 2021-y.

3. Ma'lumotlarni umumlashtirish.

4. Matnning mazmuni, til xususiyati va tuzilishini tahlil qilish va baholash.

O'rganilayotgan matn va topshiriqlar har bir o'quvchi uchun alohida tarqatma tarzida yoki katta ekranda namoyish qilinishi kerak. Shundagina o'quvchilar matnni yaxshi tushunadilar va tahlil qila oladilar. Shuningdek, sinfdan tashqari o'qish va darsdan tashqarim mashg'ulotlarda matnlarni o'rganishda turli didaktik o'yinlar, interfaol metodlarni qo'llash ham yaxshi samara beradi. Bugungi kunda "o'qish savodxonligi" deganda o'quvchining matnni o'qish tezligi yoki uni yoddan takrorlashi emas, balki savodli va tushunib o'qish, tahlil qila olish ko'nikmalari tushuniladi. Endim o'quvchilar matnni faqat o'qib qolmasdan, uni tahli qila olishi, unga munosabat bildirishi va baholay olishi zarur.

⁸⁴O'quvchilarning darsdan tashqari faoliyatini tashkil etish uchun bir nechta usullar mavjud:

1. Qo'shimcha ta'lim usullari: O'quvchilarga ta'limiy saytlar, ilovalar yoki darsdan keyin o'qituvchilar tomonidan tavsiya etilgan kitoblar orqali qo'shimcha bilim olishlari uchun maslahatlar berish mumkin.

2. Mashg'ulotlar va proyektlar: O'quvchilarni qiziqishlari va ilg'orliklari bo'yicha mashg'ulotlar va proyektlar tashkil etish. Bu, ularning ijodiylik va jismoniy faoliyatlarini qo'llab-quvvatlaydi.

3. Sport va sog'lik faoliyatlari: O'quvchilarga sport va sog'likni ta'lim etish orqali, ularning energiyalarini sarflash, jamoa bilan ishlash qobiliyatlarini oshirish mumkin.

4. Ijtimoiy xizmat va voluntariat faoliyatlar: O'quvchilarga ijtimoiy xizmat va voluntariat faoliyatlaridan qatnashish imkoniyatini taqdim etish orqali, ularning jamoatga qiziqishlarini va boshqalar bilan birgalikda maslahatlashish qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin.

⁸⁵Bu usullar o'quvchilarning ijtimoiy, ijodiy, va madaniy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berishi mumkin. O'quvchilarni darsdan tashqari yo'naltirishning bir nechta samarali usullari mavjud:

1. Sport va sog'lik faoliyatlari: O'quvchilarni sport va sog'lik faoliyatlari bilan shug'ullanishga rag'batlantirish. Misol uchun, sport to'g'risida klublar tashkil etish, sport yarimchalari va turnirlarda ishtirok etish imkoniyatlarini taqdim etish.

2. Tadbirkorlik va biznes faoliyati: O'quvchilarni tadbirkorlik va biznes sohasiga qiziqishlantirish. Ularga biznes planlarini yaratish, start-uplarni o'rnatish va boshqa tadbirkorlik faoliyatlarini o'rganish uchun dasturlar tashkil etish.

3. O'zbekiston tarixi va madaniyati: O'quvchilarni o'z mamlakatining tarixi, madaniyati va milliy qadriyatlari bilan tanishtirish. Ularga milliy bayramlar, xalqaro festival va tanishuv tadbirlarida qatnashish imkoniyatlarini taqdim etish.

⁸⁶Bu yo'llar o'quvchilarning shaxsiy va professional rivojlanishiga yordam berish uchun mo'ljallangan. Har bir o'quvchi o'z xohishlariga qarab, ularni qanday sohaga yo'naltirishni tanlashi

---

⁸⁴ Kovaleva G.S. "PIRLS xalqaro tadqiqotlariga tayyorgarlik ko'rish bo'yicha Rossiya tajribasi, o'qituvchilar malakasini oshirishning muhim jihatlari, baholash vositalari va uslubiy qo'llanmalarni ishlab chiqish "mavzusidagi taqdimot

⁸⁵ Г.С.Ковалева.Э.А.Красновский.Новый взгляд на грамотность.По результатам международного исследования.PISA-2000.М.;Логос.2004

⁸⁶ L.Tursunaliyeva."O'quvchilar o'qish savodxonligini oshirishning usullari".Boshlang'ich ta'limda innavatsiyalar jurnali.2021-yil.29-oktabr.

kerak. O'quvchilarni bo'sh vaqtlarida foydali faoliyatlar bilan yo'naltirish ularga o'z vaqtlarini mavzuni rivojlantirish va qulayroq vaqt o'tkazish imkonini beradi.

⁸⁷Quyidagi faoliyatlar o'quvchilarni bo'sh vaqtlarida yo'naltirish uchun maslahatlar bo'lishi mumkin:

1. Kitob o'qish: O'quvchilarga o'qishni sevimli kitoblari, ilmiy asarlar yoki hamma narsani o'rganishlari, masalan, tarix, matematika yoki sanoat boyicha.

2. Maqola yozish yoki blog yaratish: O'quvchilarga o'z fikrlarini yozish va ularga xizmat qiluvchi maqolalar, hikoyalar yoki bloglar yaratish imkoniyatini berish.

3. Sport va kasb-hunar ko'rish: O'quvchilarga sport tadbirlariga qatnashish, musiqa alomatlarini o'rganish yoki boshqa kasb-hunarlar ustida mashg'ul bo'lish imkoniyatini taqdim etish.

4. Ijtimoiy xizmat faoliyati: O'quvchilarga ijtimoiy xizmat va voluntariat faoliyatlariga qatnashish, jamoat xizmati ko'rsatish yoki o'quvchilarning ta'lim olish joylarida qo'llaniladigan faoliyatlar tashkil etish.

5. Yaratish: O'quvchilarga rassomlik, musiqa, teatr yoki boshqa ijodiy sohalar ustida mashg'ul bo'lishga yo'l yo'riq berish.

6. Texnologiya va innovatsiyalar: O'quvchilarga dasturlash, robototexnika yoki 3D-printerlar bilan ishlash va boshqa texnologik sohalarida bilim olish imkoniyatini berish.

7. Yaxshi dam olish uchun faoliyatlar: O'quvchilarga mashg'uliyat va tomoshabinlik qilib vaqt o'tkazish, meditatsiya qilish, yogaga qatnashish yoki soxta sport turli turdagi faoliyatlar tashkil etish.

Har bir o'quvchi o'z preferanslariga qarab, o'zini rivojlantirish uchun qanday faoliyatlar bilan mashg'ul bo'lishi kerakligini tanlashi kerak.

Xulosa

Sinfdan tashqari ishlar o'quvchilarning mustaqil faoliyati hisoblanadi. Bu jarayonda o'qish ko'nikmalari bilan birga og'zaki nutqi, dunyoqarashi, fikrlar qobiliyatlari ham oshib boradi. Ularda o'qitishning turli usullari; rolli o'qish, qismlarga bo'lib o'qish, qayta hikoyalash, tanlab o'qish, yod olish kabilardan unumli foydalanish yaxshi samara beradi. Qolaversa, har bir mashg'ulotga mos ko'rgazmalar va mavzu yuzasidan topshiriqlar tizimini yaratish lozim bo'ladi. Bularning barchasi o'qish savodxonligini oshirishga yordam beradi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. 2018-yil 12-dekabr.
2. Shodiyeva M.J. "Xalqaro tajribalar asosida o'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirish imkoniyatlari". Fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. Jild:02, Nashr:02. Yanvar 2021.
3. Kuznetsova M.I. "PIRLS 2021 solishtirma tadqiqotlar doirasida o'qish savodxonligini shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari". 2021-y.

⁸⁷ S.B.Qorayev, M.S.Janbayeva. "Boshlang'ich sinf o'qish darslarida sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish". Academic research in educational sciences. volume2. issue4. 2021

4. Kovaleva G.S.” PIRLS xalqaro tadqiqotlariga tayyorgarlik ko’rish bo’yicha Rossiya tajribasi,o’qituvchilar malakasini oshirishning muhim jihatlari, baholash vositalari va uslubiy qo’llanmalarni ishlab chiqish “mavzusidagi taqdimot.
5. Г.С.Ковалева.Э.А.Красновский.Новий взгляд на грамотность.По результатам международного исследования.PISA-2000.М.;Логос.2004.
6. L.Tursunaliyeva.” O’quvchilar o’qish savodxonligini oshirishning usullari”.Boshlang’ich ta’limda innavatsiyalar jurnali.2021-yil.29-oktabr.
7. S.B. Qorayev, M.S.Janbayeva.”Boshlang’ich sinf o’qish darslarida sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish”.Academic research in educational sciences.volume2.issue4.2021
8. Sadullaeva N., Sapaeva D. Analysis of Eponyms in the Terminology of Dermatovenerology //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – C. 452-459.
9. Sadullaeva, N., & Bakhtiyorova, M. (2021). Reflection of Onomastic Principles in Naming. Annals of the Romanian Society for Cell Biology, 3001-3007.
10. Sadullaeva N., Burieva U. The Peculiarities of Incomplete Sentences in Modern English //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – C. 3008-3020.
11. Sadullaeva S., Arustamyan Y., Sadullaeva N. Shifting the assessment paradigm from knowledge to skills: Implementation of new appraisal procedures in EFL classes in Uzbekistan //International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering. – 2019. – T. 9. – №. 1. – C. 4943-4952.
12. Arustamyan, Y., Siddikova, Y., Sadullaeva, N., Solieva, M., & Khasanova, N. (2020). Assessment of Educational Process and its Organization. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(S1), 573-578.
13. Nilufar S., Elvira A. GENDER SPECIFICITY OF PEDAGOGICAL DISCOURSE //INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCES WITH HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS. – 2023. – T. 3. – №. 08.05. – C. 187-190.
14. Gulnoza K., Sadullaeva N. LINGUISTIC FEATURES OF GLUTTONIC DISCOURSE.
15. Djafarova, Dildora, Yaxshiboyeva Nodira, and Abdullayeva Zulfiya. "Socio-Cultural Memory and Its Reflection In French Phraseology." Journal of Positive School Psychology (2022): 2883-2889.
16. Yaxshiboyeva, Nodira. "Reconstruction of coloristic expressions in erkin azam's" noise" and" pakana's love"." Конференции. 2021.
17. Ilhomovna, Djafarova Dildora, and Bobokalonov Odilshoh Ostonovich. "Interaction of Language Games in the Articulation of “Historical Memory” Within French and Uzbek Phraseology." American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769) 2.1 (2024): 348-354.
18. Ilhomovna, Djafarova Dildora, Bobokalonov Odilshoh Ostonovich, and J. A. Yakubov. "Archaic Phraseological Units as Windows into “Historical Memory” in French and Uzbek Linguistic Traditions." American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157) 2.1 (2024): 163-169.
19. Ilhomovna, Djafarova Dildora, Bobokalonov Odilshoh Ostonovich, and Yaxshiboyeva Nodira Ergashovna. "Contemporary Usage of Archaic Phraseological Units Expressing “Historical Memory” In Uzbek and French Languages." American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769) 2.2 (2024): 371-377.

20. Ilhomovna, Djafarova Dildora. "Phraseological Units Expressing" Memory"/" Mémoire" in Linguistics and their Analysis through Texts." *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development* 2.11 (2023): 490-492.
21. Яхшибоева, Нодира. "Таржима жараёнида маданиятлараро мулоқотнинг социолингвистик хусусиятлари." *Академические исследования в современной науке* 2.17 (2023): 165-169.
22. Иногамова, Ф. М., and Н. Э. Яхшибоева. "Фразеологик маънонинг конвенциаллиги." *Academic research in educational sciences* 3.5 (2022): 1176-1182.
23. Яхшибоева, Н. (2023). Туристический дискурс как один из особых видов институционального дискурса. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(6), 879-884.